

İslam Dünyasında Birlik, Dayanışma ve Ortak Kalkınma

Prof. Dr.
Zekeriya Yerlikaya

Kastamonu Üniversitesi

Müslüman toplumlar arasındaki dayanışma ve işbirliği sadece dini bir çatı altında değil; aynı zamanda bilim ve teknoloji, eğitim/yükseköğretim, sanat ve kültür, ekonomi ve siyasi alanlarda ülkeler arasında dayanışma ve işbirliğini esas alan bir bütünlük ve bir anlayış çerçevesinde ele alınmalıdır [1]. Kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim'de Müslümanların "tek bir ümmet" olduğu vurgulanır [2] ve bu inançtan doğan bilinç Müslümanların ve İslam medeniyetinin tarih boyunca ortak hedefler etrafında kenetlenmesini mümkün kılmıştır. Bu bilinç, sadece bir inanç bağı değil; aynı zamanda ortak tarih, kader ve sorumluluk duygusunu da ifade eder. Bu şuurda hareket edilmesi halinde, İslam toplumlarının kendi aralarındaki farklılıkları aşarak ortak bir vizyon doğrultusunda hareket etmeleri de sağlanmış olur.

Günümüzde, İslam dünyasının parçalanmışlığı, mezhep çatışmaları, ulusal çıkarların ümmet ideallerinin önüne geçmesi ve bazı yönetimlere yönelik dış müdahaleler bu şuurun ve birliğin zayıflamasına neden olmuştur. Oysa yeniden güçlü bir dayanışma ve işbirliği bilincini inşa etmek, sadece dini dayanışmayı değil; siyasal istikrarı, siyasi, ekonomik, bilimsel ve teknolojik alanlardaki dayanışmayı ve ilerlemeyi, neticesinde de toplumsal huzuru da beraberinde getirebilir [3]. İslam ülkeleri arasında, birçok alanda geliştirilebilecek stratejik işbirlikleri, yalnızca ekonomik kalkınmayı hızlandırma potansiyeli taşımamakta, aynı zamanda İslam'ın özünde yer alan 'esenlik ve barış' anlayışını yeniden tüm dünyaya doğru bir biçimde tanıtılmasına da katkı sağlayabilir. Tarihsel süreçte, medeniyetlerin gelişiminde bilimin, eğitimin, üretimin ve teknolojinin belirleyici bir rolü her daim olmuştur. Bu durum dikkate alındığında, İslam dünyasında bu alanlarda yeniden tesis edilecek ortaklıkların, hem bölgesel refahı hem de uluslararası barış ortamını güçlendirecek önemli bir araç olacağı ifade edilebilir [4].

İslam dünyasında, İslam İşbirliği Teşkilatına üye olan 57 Müslüman ülke bulunmaktadır. Bu geniş coğrafyada yaklaşık olarak iki milyardan fazla insan yaşamaktadır. Ancak bu potansiyelin yeterli ve etkili bir dayanışma ve işbirliği içinde hareket ettiğini ifade etmek mümkün değildir. Bu ülkeler ve bu potansiyel, çok boyutlu stratejik işbirliklerine dayalı bir vizyona sahip olmadıkça parçalanmışlık içinde kalmaya devam edecektir. Söz konusu stratejik işbirliklerinin geliştirilebileceği ve ümmet arasında etkili bir iletişim sağlayacak öncelikli alanlar ise ekonomi ve ticaret; bilim, teknoloji ve sanayi; siyaset ve diplomasi; kültür ve sanat; eğitim ve yükseköğretim gibi alanlardır [5-8].

19 ve 20. Yüzyıl bilim ve teknoloji alanındaki önemli keşiflerin yaşandığı yüzyıllar olmuştur. Bu keşifler insanlığın refahına hizmet ettiği gibi bu imkânların önemli bir kısmını elinde bulunduran kötü niyetli, Emperyalist ve Siyonist yöneticilerin elinde, bu imkânlar önemli ölçüde birer esaret, yıkım ve yok etme aracına da dönüşmüştür. İki asırlık bu esaret ve zulüm zamanlarından sonra, tüm insanlığın barışı ve huzuru için, 21. yüzyılın İslam ülkeleri arasında işbirliğinin daha verimli bir şekilde gelişeceği bir yüzyıl olması için gayret etmemiz gerekiyor. Bunu yapabilirsek, içinde bulunduğumuz asır, kötü ve zalim insanların değil iyi ve merhametli insanların söz sahibi olacağı, dünya genelinde barışın, hakkın ve hakikatin tesis edilebileceği bir “Hak ve Hakikat Medeniyeti Yüzyılı” olarak da tabir edilebilecek bir asır olabilir. Bunun gerçekleşmesi için İslam ülkelerinin her alanda gelişmesi lazım. Bunu başarmak için de bu ülkelerde var olan maddi kaynağın, doğru stratejilerle ve iyi yetişmiş/nitelikli insanlarla, öncelikli olarak ihtiyaç duyulan alanlara yönlendirilmesi gerekiyor. Verimlilik merkezli büyüme stratejilerinin geliştirilmesi, bu amaç doğrultusunda ülkelerarası kurumsal ve bireysel işbirliklerinin geliştirilmesi ve her ülkenin de kendi içinde üniversite-sanayi-toplum-kamu işbirliğinin istenen düzeye getirmesi uygulanması gereken öncelikli stratejilerden olmalıdır. Bu yazının devamında; bu işbirliğinin geliştirilmesine yönelik, uzun yıllardır hizmet ettiğim ve çeşitli faaliyetlerde bulunduğum bilim, teknoloji ve sanayi ile eğitim ve yükseköğretim alanları ile ilgili bazı öneriler sunulmuştur.

Bilim, Teknoloji ve Sanayi Alanlarında İşbirliğine Yönelik Bazı Öneriler

- Türk Devletleri Teşkilatı, İslam İşbirliği Teşkilatı gibi platformlar üzerinden bilimsel ve teknolojik dayanışmayı geliştirecek stratejileri belirleyecek ve bu stratejileri hayata geçirilmesi için bilimsel çalışmalar yapacak ortak birimler/komisyonlar kurulmalıdır.
- İslam dünyasına dair veri, analiz ve bilimsel bilgi için ortak dijital kütüphaneler, veri bankaları oluşturulmalı (örneğin: "İslam Bilimsel Araştırmalar Portalı").
- Müslüman ülkeler arasında yenilenebilir enerji, petrol ürünleri, savunma sanayi, yapay zekâ, sağlık hizmetleri ve sağlık teknolojileri, tarım ve gıda teknolojileri, ilaç, biyoteknoloji gibi alanlarda işbirliği yapılmalı. Bu kapsamda, Türkiye'deki bilişim vadisi, sağlık vadisi vb. teknoloji üslerine benzer. "bölgesel teknoloji üsleri" ve ortak Ar-Ge/inovasyon merkezleri kurulmalı (bu merkezlerin içinde ortak yapay zekâ araştırma merkezleri de olmalı).
- Kurulacak Ar-Ge ve inovasyon merkezlerinde yapılacak çalışmalara yeterli kaynak ayrılmalı, kaynak temini için "İslam Dünyası Bilim ve Teknoloji Fonu" oluşturulmalı. Petrol ve doğal gaz gelirleri yüksek ülkeler, sermaye açısından bu fona destek olabilir; nüfusu yüksek ve iyi yetişmiş nitelikli insan değerine sahip ülkeler de insan değeri ile bu oluşuma katkı verebilir. Bu merkezlerden elde edilen ve endüstriyle ilgili bilgiler patentleştirilerek ortak bir ekonomik değere dönüştürülmeli.
- İslam ülkelerinde kurulu bulunan teknoparklar bir "İslam Ülkeleri Teknokentler Ağı" altında dijital olarak birleştirilmeli. Bu teknokentlerde faaliyet gösteren firmalar hem Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerinde hem de üretim ve pazarlama faaliyetlerinde etkili bir işbirliğine gitmeli. Belirli ülkelerde, yapay zekâyâ odaklanan "Yapay Zekâ İhtisas Teknoparkları" vb. tematik teknoparklar veya bilişim vadileri de oluşturulabilir.

- İslam lkeleri arasında fikri mülkiyet korumasını sağlayacak ortak bir “İslam Dünyası Patent ve Tescil Ofisi” kurulmalı.
- Kamu ve özel sektör kurumlarında, mal ve hizmet üretiminde verimlilik ve kalite esaslı politikaların geliştirilmesi için ülkeler arasında işbirliği yapılmalı. Bu alanlardaki hedefleri gerçekleştirmek için, İslam kültürü ve medeniyetinin en güzel ürünlerinden biri olan İslam Kültüründeki Ahilik ve Ahilikte Kalite Sistemi (ağımızda, kalite alanında geliştirilen belli standartlar da referans olarak alınarak) uygulanmaya geçirilmelidir.

Eğitim ve Yükseköğretim Alanında İşbirliğine Yönelik Bazı neriler

- İslam lkelerindeki niversiteler arasında, Bologna sürecine benzer şekilde, İslam ortak diploma tanınırlığı (denklik) sistemi geliştirilmeli. Erasmus ve Mevlana programlarına benzer ėrenci ve akademisyen değişim programları yaygınlaştırılmalı.
- İslam düşüncesi, ahlak, adalet ve insan hakları gibi konularda ortak müfredatlar (Müfredat Birliėi ve Ortak Deėerler Sistemi) geliştirilerek mmet bilinci oluşturulmalı.

- Dil Politikaları noktasında; Arapça, Türkçe, Farsça gibi dillerin karşılıklı öğrenimini teşvik edecek ortak dijital dil platformları kurulmalı.
- İslam ülkelerindeki üniversiteler arasında gerçekleştirilecek ortak çalışmalarla, nitelikli akademisyen yetiştirmeye yönelik stratejiler belirlenmeli ve bu stratejiler hayata geçirilmelidir. Bu kapsamda, lisansüstü eğitim programlarında karşılıklı öğrenci ve akademisyen değişim programları ve lisansüstü tez yürütücülüğü çalışmalarında ortak (ikinci) tez danışmanı uygulaması hayata geçirilmeli. Uygulamalı (laboratuvar uygulamalarına dayalı) bilimsel araştırmalar için araştırma altyapısı yetersiz olan üniversiteler, öğrenci/akademisyen değişim programlarıyla altyapısı yeterli olan üniversiteler tarafından desteklenmeli.
- Tersine beyin göçü çalışmaları kapsamında, yurt dışındaki Müslüman bilim insanları, kendi ülkelerinde veya başka bir Müslüman ülkede görev yapmaları için teşvik edilmeli, bu kapsamda, İslam ülkeleri arasında ortak politikalar geliştirilerek, cazip dönüş ve teşvik programlarının hazırlanması ve yeterli alt yapıya sahip araştırma laboratuvarlarının kurulması için çalışmalar yapılmalı.
- Eğitimde ve Yükseköğretimde kalite güvence sistemlerinin uygulanması noktasında ülkeler arasında işbirlikleri geliştirilmeli. Türkiye, yaklaşık 10 yıldan fazla süredir Yükseköğretim Kalite Kurulu (YÖKAK) üzerinden edindiği tecrübeden hareketle, bu konuda diğer ülkelere yol gösterici bir konumda olabilir.

Sonuç

Geçen yüzyılda olduğu gibi önümüzdeki yüzyılda da ülkeler bilim ve teknoloji alanında büyük değişim yaşayacaktır. Her alanda güçlü olmak, dış tehditlere karşı daha dirençli hale gelmek ve kendi halklarının yaşam kalitesini yükseltmek isteyen ülkeler işbirliği ve dayanışma içerisinde hareket ederek isterlerse bu yüzyılı Hak ve Hakikat Medeniyeti Yüzyılına dönüştürebilirler. İslam ülkeleri, bu ortaklığı, dayanışmayı ve birlikteliği başarabilirlerse; sömürülen, ezilen, soykırıma tabi tutulan mazlum ve mağdur insanların da umudu haline geleceklerdir.

İslam ülkeleri arasında, özellikle eğitim, bilim, sanayi ve teknoloji alanlarında güçlü bir işbirliği sağlanması, sadece bu ülkelerin kalkınmasına değil, aynı zamanda bölgesel ve küresel barışa da ciddi katkılar sunarak barışı ve adaleti sağlamanın da teminatı olabilir. Bunu gerçekleştirmek için manevi dinamiklerden de güç alarak her alanda nitelik, kapasite ve verimliliği artırmaya odaklanması gerekmektedir. Bu tür işbirlikleri, İslam ülkelerinin ekonomik ve sosyal gelişimini desteklemenin ötesinde, İslam medeniyetinin özünde bulunan barış, huzur ve esenlik değerlerini küresel ölçekte daha iyi anlama, anlatma ve yaşama imkânını da bize sunabilir. Bu bağlamda, söz konusu işbirliklerinin, İslam dünyasının uluslararası sistemde yalnızca enerji ve doğal kaynak tedarikçisi değil, aynı zamanda barışa ve sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlayan bir aktör olarak konumlanmasına zemin hazırlayacağı düşünülebilir. Bu nedenlerden dolayı, yukarıda öneriler şeklinde özetlenen her başlık, İslam ülkelerinin o alanlardaki egemenliklerini güçlendirmesi ve geleceğin bilgi toplumunda liderlik rolü üstlenmeleri için ayrıca kritik bir öneme sahiptir. Bu birlik şuuru, çağın şartlarına uygun, çok boyutlu, akıl ve hikmet temelli bir yeniden yapılanmayla yeniden diriltilebilir.

Konu ile İlgili Önerilen Bazı Kaynaklar

1. Dündar, M. (2020). İslam'a Göre Ümmet Bilinci. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. Cilt: 13 Sayı: 75.
2. Kur'an- Kerim, Enbiya suresi, ayet 92. Diyanet İşleri Başkanlığı Tefsiri.
[https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Enbiy%C3%A2-suresi/2575/92-93-ayet-tefsiri#:~:text=%EF%B4%BE92%EF%B4%BF%20%E2%80%9C Ger%C3%A7ekten%20bu%2C,kulluk%20edin%E2%80%9D%20\(dedik\).](https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Enbiy%C3%A2-suresi/2575/92-93-ayet-tefsiri#:~:text=%EF%B4%BE92%EF%B4%BF%20%E2%80%9C Ger%C3%A7ekten%20bu%2C,kulluk%20edin%E2%80%9D%20(dedik).)
3. Özmen, N. T. (2025). İslam Ülkelerinde İslami - Ekonomik Kalkınmaya Güncel Bir Bakış, İslâm İktisadi Araştırmaları Dergisi, Sayı 9.
4. İslam İşbirliği Teşkilatı (2025). <https://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa#:~:text=Afganistan%2C%20Arnavutluk%2C%20Azerbaycan%2C%20Bahreyn,Komorlar%2C%20Kuveyt%2C%20Libya%2C%20L%C3%BCbnan.>
5. Nasr, S. H. & Iqbal, M. (2009). İslam, Science, Muslims, and Technology. Dost Publication, İslamabad-Lahore-Karachi..
6. İslam İşbirliği Teşkilatı (2025). İslam Dünyası Bilim ve İnovasyon Atlası (AIWSI) Projesi.
<https://www.sesric.org/aiwsi-tr.php>
7. Erdoğan, N. (2024). İslam Ülkelerinde Yükseköğretim, Bilimsel Üretim ve AR-GE.
<https://platform.ilke.org.tr/analiz/islam-ulkelerinde-yuksekogretim-bilimsel-uretim-ve-ar-ge#!>.
8. Ankara Bildirgesi (2017). İslam Dünyası Yükseköğretim Alanının Oluşturulması Konferansı, Yükseköğretim Dergisi, sayı:6.